

В. Кузнєцов. – К., 2003; Філософія права / за ред. О.Г. Данільяна. – К., 2002; Філософія права / за ред. М.В. Костицького та Б.Ф. Чміля. – К., 2000; Нерсесянц В.С. Філософія права / В.С. Нерсесянц. – М., 1999; Нерсесянц В.С. Юриспруденція: введєніє в курс общєй теорії права и государства / В.С. Нерсесянц. – М., 1998.

6. Див.: Філософія історії: підручник для студ. вузів / І.В. Бойченко. – К.: Знання, 2000. – 723 с.

7. Філософія політики: підручник / авт.-упоряд.: В.П. Андрущенко, В.С. Бакіров, М.І. Бойченко, Л.В. Губернський. – К.: Знання України, 2003. – 400 с.

8. Філософія: навч. посібник / І.Ф. Надольний та ін.; за ред. І.Ф. Надольного; М-во освіти України. – К.: Вікар, 1999. – 624 с.

Стаття надійшла 5 січня 2011 р.

УДК 340.12

М.Б. Шевців

РОЛЬ ПРИРОДНОГО ПРАВА У ФОРМУВАННІ ІНТУЇТИВНОГО МИСЛЕННЯ ПРАВНИКА

Розкрито поняття природного права як сукупність універсальних норм і принципів, що знаходяться в основі всіх правових систем світової цивілізації, та його вплив на формування інтуїтивного мислення правника.

Ключові слова: *природне право, інтуїція, інтуїтивне мислення, норми природного права, норми публічного права, підсвідомість.*

Раскрыто понятие естественного права как совокупность универсальных норм и принципов, находящихся в основе всех правовых систем мировой цивилизации, и его влияние на формирование интуитивного мышления юриста.

Ключевые слова: *естественное право, интуиция, интуитивное мышление, нормы естественного права, нормы публичного права, подсознание.*

The article deals with the concept of the natural law as a totality of the universal norms and principles, that form the basis of all legal systems of the world civilization and its influence on the formation of the lawyer's intuitive thinking.

Key words: *natural law, intuitive thinking, rules of the natural law, rules of the public law, subconsciousness.*

Постановка проблеми. В Україні ідеї природного права почали зароджуватись ще у період Київської Русі. Свідченням письмової фіксації ідей природного права є «Руська Правда», «Слово про Закон і Благодать» Митрополита київського Іларіона, праці Павла Русина, Касіяна Саковича та ін. Поширеною думкою в Острозькій академії у період Середньовіччя було те, що мікрокосмос людини – це відтворення макрокосмосу світу. Саме такий унікальний висновок дає потужну можливість для інтерпретації (герменевтики) природного права. Особливо слід наголосити на тому, що засновником філософії права в Європі був український (за духом) теоретик природного права Станіслав Оріховський.

Стан дослідження. Природно-правова проблематика домінувала у працях Аврелія Августина, П'єра Абеяра, Хоми Аквінського, Джона Фортеск'ю, Симюеля Пуфендорфа, Христиана Томазія, Гуго Гроція, Станіслава Оріховського, а із сучасних українських філософів права необхідно згадати П. Рабиновича, С. Сливку, Ю. Оборотова, А. Козловського, О. Костенко, В. Бачиніна та інших.

Мета дослідження – розглянути різні авторські думки щодо поняття природного права, його розвитку. У зв'язку з тим, що інтуїція в більшості в сучасній літературі розглядається як психологічне поняття і явище, спробуємо охарактеризувати його у природно-правовому просторі, а відтак і довести цінність природного права у інтуїтивному мисленні правника.

Виклад основних положень. Зосередимо увагу на понятті природного права, при цьому зазначимо, що єдиної думки серед науковців щодо цього поняття немає, а зрештою, про що може йтися, якщо саме поняття «право» є дискусійним.

Право – конкретна соціальна форма, у якій втілена воля цивілізованої спільноти щодо захисту себе від небезпек внутрішніх деструкції [2, с. 268–269].

Право – багатозначне поняття гуманітарних дисциплін. Існує багато наукових напрямків, що формують уявлення про право: теорія природного права – історична школа права; психологічна теорія права; матеріалістична теорія права; нормативістський напрямок його дослідження та ін. [5, с. 124].

Професором П. Рабіновичем проаналізовано поняття «право» як назву різних явищ. Учений зазначив, що з давніх-давен словом (терміном) «право» позначалися різноманітні явища. І не тільки у слов'янських мовах. В результаті аналізу у 50-ти мовах світу термінів, які відповідають українському слову «право», виявилось справді не-

абияке різноманіття їхніх значень. Було встановлено, що у стародавні часи першопочатково цими термінами найчастіше позначалися такі явища (і поняття про них): свобода людини, тобто можливість певної людської поведінки, діяльності; справедливість (як оцінювана щодо тих чи інших суб'єктів певна властивість якихось суспільних явищ, зокрема людських вчинків); правила (норми) різноманітного походження стосовно людської поведінки, зокрема й такої поведінки, яка вважається справедливою; балансування («зважування») інтересів людей, інших учасників суспільного життя. У новій же й новітній історії людства термін «право» використовується також для позначення понять про: певні інтереси тих чи інших суб'єктів суспільства (або ж їхні потреби, якими такі інтереси зумовлюються); відносини різних суб'єктів – суспільні відносини, зв'язки, залежності (як безпосередні, зокрема комунікації суб'єктів, так і опосередковані); особливі почуття, емоції учасників суспільних відносин; вимоги суб'єктів щодо отримання ними якихось благ, цінностей, зверненні до суспільства, держави чи до інших осіб [7, с. 9–10].

Отже, не можливо чітко визначити поняття права, а тим більше природного права. Ми ж спробуємо охарактеризувати природне право як методологічну засаду для розвитку інтуїції.

Право природне – одна з головних парадигм філософсько-правового і юридичного мислення, що спирається на ідею єдиних нормативно-ціннісних принципів, які панують у космосі, природі та суспільстві і здатні бути мірилом справедливості законоположень, встановлюваних державою [2, с. 268–269].

Тобто, за допомогою певних підсвідомих спонукань, а саме інтуїтивних суджень, людина виокремлює правильні для себе, природні правила поведінки у відносинах з іншими людьми.

Природне право – сукупність універсальних норм і принципів, що знаходяться в основі всіх правових систем світової цивілізації [4, с. 132].

Природне (природжене, натуральне, позадержавне) право, його зміст, онтологія, гносеологія, аксіологія та логіка дії у правовому просторі перебуває у центрі дослідження філософії права. Учення про природне право пройшло доволі значну еволюцію: перебувало під впливом різних тенденцій, течій, унаслідок цього виникли неоднозначні, часто навіть суперечливі визначення й тлумачення природного права, що спонукає дослідників до відповідного аналізу. Не одне століття філософи і юристи формували теоретичний ґрунт для вивчення природного права, виділивши такі сфери предмета філософ-

ського дослідження: міфи і традиція (Давній Схід), Космос, Природа (античність), релігія і мораль (середньовіччя), психологія і природа людини (Новий час), реальний світ, буття (сучасний період). На основі цього формувалися різноманітні філософсько-правові школи, які здебільшого однобічно, інколи емпірично, спонтанно, мимоволі висвітлювали зміст природного права. Так, можна вважати, що перша філософсько-правова школа через певні обставини (бажання пізнати світ) виникла в країнах Давнього Сходу (Ассирія, Вавилон, Єгипет, Індія, Китай), а потім – у Давній Греції, Римі та інших країнах. Філософсько-правові школи міцно утвердилися і в Європі, основним напрямом яких було дослідження природного права, його впливу на регулювання поведінки людини, а також правової природи людини. Звичайно, у Давньому Сході ще не існувало науки філософії, а тим більше – філософії права. Давньосхідні дослідники не знали про природне право. Але кожен дослідник був практичним філософом і свої інтуїтивні почуття, спостереження за розвитком природи, суспільства викладав на письмі. Філософсько-правові вчення зводились в основному до релігійних міркувань, морально-етичних установок, природних мотивів поведінки людини, до пошуків певних стимулів поведінки [10, с. 55].

Моральні принципи, межі їх діяльності в сучасному суспільстві для кожної людини є абсолютно різними. Для одних, як правило, істинно віруючих у Бога вони є високими, не дозволяють вчиняти дії, що суперечать Біблії, водночас для інших – не мають такої цінності, їх свідомість дозволяє певне відхилення від установлених норм поведінки, як, наприклад, спільне життя молодих людей до Таїнства шлюбу. Ми вважаємо, що саме виконання чи невиконання як релігійних, так і моральних, звичаєвих норм, норм традицій, кожна людина визначає для себе індивідуально, і саме за допомогою внутрішнього голосу, чим і є інтуїція.

Розглядаючи поняття «природне право», маємо на увазі сукупність правил, які випливають з самої природи буття людини і відображають загальнолюдські уявлення про принципи, на яких мають ґрунтуватися взаємовідносини між людьми, а тому є вічними та незмінними, як сама природа.

Оригінальне розуміння феномена природного права запропоновано українським правознавцем О. Костенком. Згідно з розробленою ним доктриною натуралістичної юриспруденції, «природне право» – це природні закони суспільного життя людей, які мають втілюватися у законодавстві та правовій культурі людей. Закони «природного права» не є вічними і незмінними, вони змінюються ра-

зом із зміною і розвитком самої природи суспільного життя людей. Це означає, що ті природні закони, які були притаманні, наприклад, первісному суспільству, вже не є природними для сучасного суспільства, вони стануть для нього протиприродними, бо змінилася природа самого суспільства. Так і природа людського суспільства не є незмінною, не є «вічними і незмінними» і закони «природного права» [6, с. 26].

Таким чином, природність вчинюваних нами діянь, на нашу думку, необхідно визначати не так установленими правилами в суспільстві, як ставити їх на відповідність законам Божим.

Природне право вважається похідним від природного порядку речей і не є тотожним чинному законодавству. Природне право безпосереднього юридичного значення не має, хоча враховується у правотворчості та правозастосуванні. Вчення про природне право сприяє усвідомленню людиною того, що таке сенс життя, як сприймати правове оточення, якою має бути правомірна поведінка [7, с. 211].

Підтверджуючи цю думку, слід зазначити, що кожна здорово мисляча людина на підсвідомому (інтуїтивному) рівні не порушуватиме правомірну поведінку, девіантні ж наміри особистості виникають вже у свідомому, меркантильному просторі.

У низці концепцій природного права так чи інакше моделюється збіг моментів сутності та існування права. Таке моделювання відбувається у різний спосіб: наприклад, віднайдення особливих гносеологічних форм, у яких відбувається розкриття «істинної сутності» (моральна свідомість, сумління, «серце»); зведення сутності права до всезагальної форми свідомості (категоричного імперативу) як форми існування права (І. Кант і неокантіанство); розгляд існування права як суто ідеального існування цінностей, котрі й утворюють його сутність (феноменологічні концепції); розкриття діалектики становлення ідеальної сутності правового в державному праві (Г.В.Ф. Гегель і неогегельянство); звернення до деякого «істинного існування» як онтологічного джерела справжнього права (екзистенціалізм), тощо [8, с. 65, 66].

Природне право людини на свободу вибору реалізується в елітарній функції закону, яка означає його здатність наділяти всіх громадян рівною мірою свободи і прав у їх соціально-правовому житті та діяльності. Це означає, що право дає шанс усім, без винятку, дієздатним громадянам користуватися однаковими (рівними) юридичними можливостями. Однак цей принцип містить певний елемент формальності. Необхідно зуміти перевести наявну можливість (надане право) у реальність через численні фільтри соціального відбору. А це,

свою чергою, залежить від усвідомлення соціальним суб'єктом необхідності досягнення своєї мети. Тобто, закладені у правовому світогляді ідеали і прагнення будуть детермінантами подальшої правової поведінки людини [1, с. 97].

На нашу думку, інтуїтивне мислення для правника, якщо й не буде детермінантою, то свого роду фільтрові соціального відбору при прийнятті конкретного рішення цілком відповідає.

Природне право як наука (у вузькому розумінні) – це вчення про правову обґрунтованість і гарантії державного й міжнародного захисту прав людини, нації та інших суб'єктів суспільного життя в існуючій системі. Природне право як наука (у широкому розумінні) – це вчення про філософію правової культури, її онтологію та гносеологію, синергетичні правові процеси, правову красу для морального обґрунтування свободної волі у правовому просторі [11, с. 41].

Природне право як система норм (у вузькому розумінні) – це сума законів природи і біологічного розвитку людини, які забезпечують функціонування Всесвіту. Природне право як система норм (у широкому значенні) – це сума метафізичних духовно-моральних чеснот, яких повинна дотримуватися людина при підтриманні онтологічних принципів світопорядку з постійним трансцендентальним обґрунтування власної свободної волі з метою активного гармонійного самозбереження у Всесвіті [11, с. 41].

Норми природного права мають універсальне значення та адресовані до усіх, без винятку, правоздатних суб'єктів. Будучи похідними від природного порядку речей, будуючи світобудову і природу людини як невід'ємну частину світопорядку, вони дозволяють людям з'ясувати своє існування із загальними першоосновами буття. Природне право виникає разом із першими паростками людської цивілізації і культури у вигляді неписаних правил і традицій звичаєвого права. Його вимоги були присутні в міфах, релігійних і моральних нормативах у невідрефлектованому вигляді і лише пізніше, з появою філософії, почали знаходити онтологічну і метафізичну обґрунтованість. У Новий час із виникненням антропоцентричної моделі світопорядку в природно-правових доктринах головне місце починає посідати проблема природних прав людини. У творах Дж. Локка, Ж.-Ж. Русо та їх послідовників права на життя, свободу, власність, особисту гідність зводяться в абсолютні цінності, що є споконвічними і безумовними приналежностями людини. Вони емансипуються від влади держави, оголошуються первинними стосовно

неї, даними кожному від народження і не передбачають за державою права посягання на них. Природне право не тотожне чинному законодавству. Воно передбачає релігійні, метефізичні та морально-етичні підстави, що розширюють і поглиблюють його юридичний зміст, пов'язують його з усією цілісністю нормативно-ціннісного континууму світової культури [2, с. 268–269].

Зміст природного права полягає в єдності людини з природою. Дотримання законів природи не заперечує ефективну життєдіяльність людини, а недотримання порушує цілісність Всесвіту, завдаючи тим самим шкоди власному здоров'ю, приносячи нещастя та горе. Про це свідчать як доля людини, яку, до речі, формує сама людина та попереднє покоління в основному близьких людей, так і її успіхи в житті [10, с. 57].

Вічною внутрішньоособистісною дискусією правників є об'єктивність, правильність прийнятого ними рішення. Якщо в більшості на свідомому рівні логічне мислення слугує для дотримання норм публічного права, то, своєю чергою, підсвідоме, інтуїтивне мислення перехиляє терези до дотримання норм природного права.

Природне право є елементом людської культури, що виконує функцію об'єднання суспільства у соціально-правову цілісність, функцію регуляції міжсуб'єктних правовідносин; природне право є базовою основою для створення морально-правового конструкта правової поведінки соціального суб'єкта [1, с. 98].

Найважливішою рисою природного права є його універсальна нормативність, що виявляється в наказовій, зобов'язувальній, імперативній формі його суджень. Ця універсальна наказовість має безособово-авторитарний характер. Норми природного права, маючи максимально широке, універсальне значення, адресовані до всіх, без винятку, правоздатних суб'єктів і закликають відповідати сформульованим у них приписам, якщо ті відповідають вимогам вищої, абсолютної справедливості. Ці вимоги категоричні в тому сенсі, що не залишають можливості для сумнівів і коливань. Вони гарантують індивідуальній правосвідомості вищу правоту, якщо її власник діятиме в належному напрямі [3, с. 355].

Ми вважаємо, що саме інтуїтивне мислення скеровує правника у зазначене правове русло.

У середньовіччі вчення про природне право (вічний закон як вираз Божої волі) зайшло свій подальший розвиток. Зокрема, дослідники доводили, що природне право і Боже право, хоча й пов'язані між собою, але мають різне призначення. Природне право

складається з множини законів розвитку природи: закон розвитку дерева, закон розвитку кожного виду птахів, закон розвитку окремого виду риб, закон розвитку кожного органу людського тіла і т. ін. Всі ці закони діють синхронно, без жодних випадковостей: все діється згідно з природними законами. А Божий закон, який перебуває на вершині піраміди природних законів, один єдиний для розуму людини, щоб підтримувати гармонізацію, синхронізацію природних законів, вірити у синергетичність природних процесів. Продовження вчення про природне право призвело до висновку про закони розвитку рослинної і тваринної душі, які виконують живильну, зрошуючу функції; про мікроскопію Всесвіту, якою є людина; про основу природних норм: власність, свободна воля, обов'язок, справедливість, вічність, що визначають взірці правомірної поведінки людини. Через людські пристрасті, свавільну волю, що призводять до порушення природного порядку (асинхронізації), скоюється правопорушення, що має назву «гріх», після чого настають природні санкції: хвороби, нещастя, смерть. Усвідомлення відсутності (в такому випадку) нагороди після смерті не завжди доступне людському розумові. В цьому й обмежується природне право і, можливо, появляются адекватні зміни, що часто називаються «дивом природи». Поява перших відомостей про позитивне право свідчить про його несправедливість, насильство над свобідною волею, змінність, недовговічність. Фактично позитивне право як конкретизація природного права виникло з появою людини на Землі, хоча писаним воно стає через роки та тисячоліття [9, с. 53].

Неможливо не згодитися, що природне право є свого роду структурним елементом Божого права, адже все природне створене Богом, і лише усвідомлення (не без участі інтуїції) всієї величі та могутності природних процесів дає нам можливість черпати для себе найцінніші, найдоцільніші знання для подолання життєвих перешкод.

Природно-правові імперативи мають надособистий характер. Але їхня надособистість не має явно вираженого соціогенного характеру, як, наприклад, у нормах позитивного права з наявним за ними над особистісним авторитетом держави. Вона надфізична, метафізична, тобто апелює до вищих першооснов буття й у них черпає впевненість у власній правоті, у необхідності її відстоювати, а також енергію і волю для відповідних зусиль [3, с. 356–357].

Висновки. Отже, багатозначність поняття природного права як основні сфери розвитку інтуїції дає нам підстави не сумніватися, що саме в природно-правовому просторі породжується інтуїція, проте,

можливо, першоосновою її розвитку доцільніше вважати надприродно-правовий простір. Так, за допомогою певних підсвідомих спонукань, а саме інтуїтивних суджень, людина виокремлює правильні для себе, природні правила поведінки у відносинах з іншими людьми.

Моральні принципи, межі їхньої діяльності в сучасному суспільстві для кожної людини є абсолютно різними. Для одних, як правило, істинно віруючих у Бога вони є високими, не дозволяють вчиняти дії, що суперечать Біблії, водночас для інших – не мають такої цінності. Їхня свідомість дозволяє певне відхилення від установлених норм поведінки, як, наприклад, спільне життя молодих людей до Таїнства шлюбу. Ми вважаємо, що саме виконання чи невиконання як релігійних, так і моральних, звичаєвих норм, норм традицій, кожна людина визначає для себе індивідуально, і саме за допомогою внутрішнього голосу, чим і є інтуїція.

Таким чином, природність вчинюваних нами діянь, на нашу думку, необхідно визначати не так установленими правилами в суспільстві, як ставити їх на відповідність законам Божим. Підтверджуючи це, слід зазначити, що кожна здорово мисляча людина на підсвідомому (інтуїтивному) рівні не порушуватиме правомірну поведінку, девіантні ж наміри особистості виникають вже у свідомому, меркантильному просторі.

Вічною внутрішньоособистісною дискусією правників є об'єктивність, правильність прийнятого ними рішення. Якщо в більшості на свідомому рівні логічне мислення слугує до дотримання норм публічного права, то підсвідоме, інтуїтивне мислення спонукає до дотримання норм природного права.

На нашу думку, інтуїтивне мислення для правника, якщо й не буде детермінантою, то фільтрові соціального відбору під час прийняття конкретного рішення цілком відповідає.

1. Бачинін В.А. Філософія права: словник / В.А. Бачинін, В.С. Журавський, М.І. Панов. – К.: Ін Юре, 2003. – 408 с.

2. Всемирная энциклопедия: Философия / главн. науч. ред. и сост. А.А. Грищанов. – М.: АСТ, Мн.: Харвест, Современный литератор, 2001. – 1312 с.

3. Рабинович П.М. Основи загальної теорії права та держави: навч. посібник / П.М. Рабинович. – Вид. 10-е, доповнене. – Львів: Край, 2008. – 224 с.

4. Бачинін В.А. Філософія права / В.А. Бачинін, М.І. Панов. – К.: Ін Юре, 2002. – 472 с.

5. Сливка С.С. Філософія права: навч. посібник / С.С. Сливка. – Львів: ЛьвДУВС, 2010. – 264 с.

6. Костенко А.М. Социальный натурализм как методологический принцип сравнительного правоведения и юридической глобалистике / А.М. Костенко. – К., Симферополь, 2008. – 28 с.

7. Рабінович С.П. Проблеми філософії права / С.П. Рабінович. – Том VI–VII. – 2008–2009.

8. Балинська О.М. Філософія права (вербально-біхевіористський підхід): Словник (категорії, поняття, терміни) / О.М. Балинська. – 2-ге вид., доп. і переробл. – Львів: ПАІС, 2008. – 164 с.

9. Сливка С.С. Юридична деонтологія: навч.-метод. посібник / С.С. Сливка. – Львів: Світ, 2003. – 115 с.

10. Бачинін В.А. Філософія права: підручник для юрид. спец-тей вищих навч. закладів / В.А. Бачинін, В.С. Журавський, М.І. Панов. – К.: Ін Юре, 2003. – 472 с.

11. Сливка С.С. Природне та надприродне право: у 3 ч. – Ч. 1. Природне право: історико-філософський погляд / С.С. Сливка. – К.: Атіка, 2005. – 224 с.

Стаття надійшла 25 січня 2011 р.

УДК 340.12

М.І. Яговка

СПІВВІДНОШЕННЯ ПРАВА І МОРАЛІ В КОНТЕКСТІ ПРАВОВОГО ІДЕАЛІЗМУ

Здійснено філософсько-правовий аналіз проблеми співвідношення права і моралі в контексті правового ідеалізму. Проаналізовано спільні, відмінні риси та суперечності, що виникають між правом і мораллю в процесі взаємодії. Розглянуто вплив правового ідеалізму на побудову правової держави в Україні.

Ключові слова: право, мораль, моральні норми, правовий ідеалізм, правова свідомість, правова держава.

Осуществлен философско-правовой анализ проблемы соотношения права и морали в контексте правового идеализма. Проанализированы общие, отличительные черты и противоречия, возникающие между правом и моралью в процессе взаимодействия. Рассмотрено влияние правового идеализма на построение правового государства в Украине.

Ключевые слова: право, мораль, нравственные нормы, правовой идеализм, правовое сознание, правовое государство.